

והלכה למעשה אצלנו... ימות לאשה בעל אחר בעל, מספר בעלים, היא לא תימנע מלהינשא, ביחוד כשהיא בשנות הבחורות, בגלל ההפסד שיש לחשוש בזה... ואיך נסכן אנו בבנות ישראל לצאת לתרבות רעה?³⁹

דברי הרמב"ם נכונים גם בנידון דידן: אם לא נתיר לרווקות המבקשות להרות בדרך מותרת לעשות זאת, התשוקה לאימהות תדחוף אותן להרות בדרך אסורה. הרמב"ם נהג להתיר לאישה קטלנית להינשא בניגוד להלכה הפסוקה, עקב החשש של יציאה ל"תרבות רעה", כל שכן שאין להחמיר בענייננו שלגבי אין איסור הלכתי וישנו חשש שמא האישה תעבור על איסור אחר.

יסוד המחלוקת

גם כאשר ההלכה הצרופה אינה אוסרת מעשה מסוים, מותר לפוסקים לאוסרו אם יש בכך משום טובת הזולת או הציבור, מן השמירה על ערכי היהדות וכדומה; אך במצב כזה עליהם לשכנע שטעמם מוצדק.⁴⁰ ואכן, הרב פיינשטיין למד מהפסוק "קדושים תהיו" (ויקרא יט, ב) שיש רשות לרבנים לחדש איסורים,⁴¹ אך אם נעקוב אחר פסיקותיו נגלה שבתשובות העוסקות בנושאים הכרוכים בסבל ועצבות, הרב פיינשטיין לא השתמש בטעמים ערכיים לאסור (כפי שהוא נהג בשאלת עישון מריחואנה, למשל)⁴² והוא תמיד מצא פתח להיתר.⁴³ במקרה של רווקה, האוסרים אכן מגינים על הילד, אולם השיקול הדומיננטי הוא החשש לפגיעה בערכים מקודשים (כגון: התא המשפחתי, וקדושה וטהרה); בעוד הסיבה להתיר היא חמלה על האישה.⁴⁴ לפנינו אפוא מחלוקת שיסודה הוא העימות בין ערכים לבין חמלה.

39 תשובות הרמב"ם, סימן ריח. תמצית התשובה הובאה ב"כסף משנה" (איסורי ביאה, פרק כא, הלכה לא). למחקר מקיף על אישה קטלנית ודיניה, ראו ג'פרי חיימוביץ "חזקת אשת קטלנית" (עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר־אילן, התשנ"ח).

40 ראו משנה, ידיים ד, ג. מן המחלוקת במשנה מוכן כי מי שמחדש, חייב להוכיח את עמדתו - בין לחומרא בין לקולא. ראו גם: תפארת ישראל, שם, ס"ק כז; רש"י, תמורה כח ע"ב, ד"ה נעבד.

41 ראו שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק ב, סימן קא (על פי הרמב"ן).

42 לניתוח תשובתו של הרב פיינשטיין ראו מאמרי "הקנאביס בהלכה" צהר מב 91 (התשע"ח).

43 ראו להלן הע' 48-52.

44 כך נמסר בשם הרב אהרן ליכטנשטיין במאמרו של הרב שמואל דוד "תשובות בעל פה של הרב אהרן ליכטנשטיין", צהר מ 19 (התשע"ד), עמ' 32; כך נכתב בשם הרב יובל שרלו (tinyurl.com/yavo7jfn); וכך הורה הרב דוד ביגמן במאמרו "האם ראוי להקצות משאבים קהילתיים לעזור לרווקה מבוגרת להרות בהפריה מלאכותית?" (tinyurl.com/y7h5jtrj). אף שהרב ביגמן סבור שיש לעזור לנשים הללו ולא לדחות אותן, אני מסתייג מדבריו כי יש להתיר זאת מטעם מצוות "לשבת יצרה" ועוד, ראו שם. דומני שהנמקה דתית (כלומר שהאישה מקיימת את מצוות התורה על ידי היריונה כאם חד־הורית) אינו רלבנטי כלל בהקשר זה, שכן היא עשויה להידחות על ידי טעם דתי אחר (זוגיות היא תנאי

למעשה, זה היה גם הבסיס למחלוקתם של הרב פיינשטיין ומתנגדיו על אודות הזרעה מלאכותית לאישה נשואה.⁴⁵ כך כתב הרב עמנואל יעקובוביץ':

אם בכל זאת שוללת ההלכה היהודית ללא סייג את ההזרעה המלאכותית כרע מוחלט הרי זה בעיקר מטעמים מוסריים ולא משום אי חוקיותו של המעשה עצמו. המניע העיקרי לדחיית מעשה זה הוא הפחד מן הנזק שיביא אישורו החוקי... הזרעה מלאכותית... עשויה לנתק הקשר בין הולדת ילדים ונישואים, שהוא הכרחי לקיום המשפחה, התא היסודי והמקודש ביותר של החברה האנושית. זו תיתן אפשרות לנשים להשביע רעבונן לילדים מבלי להזדקק לבעל ולבית. זו תסלול הדרך לפריעת מוסר הרת אסון... לפיכך חרצו כל הפוסקים פה אחד דינו של מעשה זה כמעשה מכוער ותועבת מצרים.⁴⁶

לדעת הרב יעקובוביץ', "הטעם המוסרי" ו"הפחד מן הנזק שיביא [המעשה]" הם סיבת האיסור. הביטויים הציניים והמשפילים שליוו את ה"רע מוחלט" כהגדרתו - כגון: "להשביע רעבונן", "לפריעת מוסר הרת אסון" ו"תועבת מצרים" - מבטאים בעיקר את תחושת הסלידה של הכותב.

גישתו של הרב פיינשטיין שונה לחלוטין. הוא אינו רואה נשים אלו כפרוצות וכדומה, אלא משווה אותן לאימהות הקדושות.⁴⁷ אומנם כפי שצינו, הרב פיינשטיין הסתייג בפועל מהפריה מלאכותית לאישה נשואה מחשש לקלקול הנישואין של בני הזוג; אולם הוא מבחין באופן ברור בין ההלכה כשלעצמה לבין דעתו האישית, ומעולם לא כינה את המעשה (או את הנשים העושות אותו) בכינויי גנאי.

החמלה כשיקול בפסיקה

בהקשר זה יש לציין כי אחד ממאפייני פסיקתו של הרב פיינשטיין הוא השפעת גורם החמלה. בכל השאלות הקשורות לסבלה של אישה, הרב פיינשטיין שקד למצוא פתרון הולם; הוא השווה כל מקרה למקרה של עגונה שיש חיוב לשקוד לטובתה, כי "משום

למצוות פרייה ורבייה ולמצוות "לשבת יצרה"). טעם ההיתר העיקרי הוא הטעם האנושי; וראו להלן בסיכום.

45 אין זה אומר שהאוסר אינו חומל על האישה, והמתיר אינו מכבד שיקולים ערכיים, אלא שבהתנגשות בין שני העניינים, האחד יעדיף ערכים ורעהו יעדיף חמלה. ראו: Moshe Drori, "Artificial Insemination - Is it Adultery?", JEWISH LAW AND CURRENT LEGAL PROBLEMS (rabbi Nahum Rakover ed., Jerusalem: Library of Jewish Law, 1984), p. 213

46 הרב עמנואל יעקובוביץ' הרפואה והיהדות (התשכ"ו), עמ' 235.

47 ראו שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן א, וסימן עא.

עיגונא אקילו בה רבנן" (יבמות פח ע"א); וכך התבטא, בין היתר, לגבי שידוכים,⁴⁸ אישות,⁴⁹ מניעת היריון,⁵⁰ גיטין,⁵¹ עגונות,⁵² ובמיוחד פוריות.

באחת התשובות, הרב פיינשטיין הביע את השקפתו המפורשת לגבי מחויבותו של הפוסק לשקוד על טובת הנשים:

לא להורות רק מחמת שנמצא כן [בספרים] דהוי זה כעין מורה מתוך משנתו שע"ז נאמר התנאים מבלי עולם... ודאי שרשאין אף אנו לחלוק על האחרונים וגם לפעמים על איזה ראשונים כשיש ראיות נכונות והעיקר גם בטעמים נכונים... במקום צורך גדול וכ"ש במקום עיגון... ודאי מחוייבין גם אנחנו להורות אם רק נראה לנו להתיר ואסור לנו להיות מהענוים ולעגן בת ישראל או לגרום להכשיל באיסורין.⁵³

הרב פיינשטיין טוען אפוא כי מחובתו של מורה ההוראה להתיר אם כך נראה לו, אפילו בניגוד למה שנמצא בספרים, ואסור לגרום סבל לבת ישראל; וכל שכן בענייננו שבו אין הלכה מובהקת האוסרת (ואדרבה יש מקום להחמיר יותר באישה נשואה משום שיש דעות שהיא נחשבת לנואפת).

רצונה של אישה רווקה להיות אִם אינו רצון אנוכי, אלא רצון הנובע מרוחב לב ומבקשתה להעניק אהבה ללא גבולות. מובן שגם היא הייתה רוצה ללדת במסגרת משפחתית מסורתית, אולם משלא הסתייע הדבר אין להוסיף סבל על סבלה, ועלינו להתחשב במיעוט היוצאות מן הכלל שהמזל לא האיר להן פנים ולא הצליחו למצוא את זיווגן. אכן, כנגד הרב פיינשטיין היו שטענו כי החמלה מסנוורת את עיניו,⁵⁴ אולם אליבא

48 שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק ג, סימן ט: "דבר ראוי והגון ורצוי לפני השי"ת להשתדל עבור נשים צנועות ויקרות וכמו שנצטוינו להשתדל בהיתר עגונות ובלבד שיהיה ההשתדלות בדיני תורה באמת".

49 שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק ד, סימן לד (לגבי סירוס אישה): "משמע דאיכא צער גדול בזה שמיתענגא איזה זמן מבעל... אף שמסתבר שלא דמיא לעגונה ממש שמצינו שהקלו בה כמה קולות... מ"מ משמע דהוא צער גדול ביותר".

50 שו"ת אגרות משה, חלק א, סימן סג (בעניין תשמיש במוך): "הנה בפ"ת... הובא מחלוקת בין תשובות האחרונים... ואף שמה אני להכריע... אבל כיון שמקום עגון הוא שהרבה הצריכו חכמים לשקוד לטובתה... שאין לחוש לכבוד הגדולים אף שהם רבותינו גאוני עולם".

51 שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן עט (לגבי אישה שנישאה לאדם ללא גבורת אנשים): "ומחמת שהוא ענין עגונה ששקדו לתקנתה נזדקקתי לעיין בזה...". ובחלק ד, סימן לד: "וגם מצינו שגירושין כשהוא בעל כורחה נמי קורא הגמ' בגיטין דף כ"ו ע"ב בלשון מעגן ומותיב לה...".

52 שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימנים מא-נח.

53 שו"ת אגרות משה, יורה דעה, חלק א, סוף סימן קא.

54 לדוגמה: "לתשובותיו להיתירא יש להתייחס אליהן בכל הזהירות כי כחא דהיתרא של הגאון הזה שליט"א עולה פי כמה על כל המקילים שהיו בישראל וגם שהוא כתוצאה ממידותיו המצוינות בחסד ובצדקה וברחמים על הבריות ורוצה שלא להחמיר עליהם במקום איזה סמך שהוא להקל". מתוך

דאמת, רחמים וצדק אינם ערכים מנוגדים: רחמים הם מרכיב של צדק,⁵⁵ והחמלה אינה מסנוורת את עיני השופט אלא מסייעת לו להביט נכוחה אל האמת.

אינני יודע מה היה הרב פיינשטיין עונה לרווקה המבקשת להרות באמצעות הפרייה מלאכותית מתורם לא-יהודי; אולם אפשר ללמוד מדרכו הקדושה ומהוראותיו בנושאים קרובים. כפי שהרב פיינשטיין נהג להבדיל בין ההלכה המובהקת לבין עצתו האישית,⁵⁶ ראוי לכל מורה הוראה להבחין בין השתיים. המצב הוא שעת הדחק והסבל רב;⁵⁷ וראוי לגשת לעניין מתוך חמלה שתגבר על השיקולים האחרים אף שגם הם חשובים מאוד. כך למדנו מרבי יהודה הנשיא שאחרי שלמד את הלקח על בשרו, הורה: "ורחמיו על כל מעשיו".⁵⁸

ברוח זו פסק הרב אהרן ליכטנשטיין:

אנחנו איננו ששים למצב שילד יגדל בלא אב, אך א"א לראות את דמעתה ולחשות, ולכן כיוון שאין כאן איסור, הרי שמותר לה לקבל תרומת זרע מגוי, ורופא יזריק אותו, כמו שעושים לזוג נשוי.⁵⁹

אסיים במילותיו של שופט בית המשפט העליון האמריקני, בנימין נתן קרדוזו (יהודי) שהבין ש"צדק הוא לא פחות מאשר צדק שזור ברחמים";⁶⁰ והציע לעמיתיו - בעקבות לשון הגמרא - להתפלל בעת העיסוק במלאכת השיפוט:

יש אגדה עתיקה שאֵלהים מתפלל. תפילתו היא: "יהי רצון מלפני, שיכבשו רחמי את כעסי, ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במידת רחמים, ואכנס להם

מאמרו של מאיר אמסל "עוד פרטים נחוצים באיסור ההזרעה המלאכותית" המאור, שנה טז, קונטרס א 11 (תשרי-חשוון התשכ"ה), עמ' 11-18.

55 בשאלות כגון אלו הרב פיינשטיין השתמש פעמים אחדות במטבעות לשון כמו "נכון להורות" או "ההשתדלות בדיני תורה 'באמת'", ראו: שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן סג; אבן העזר, חלק ג, סימנים ט-י; חושן משפט, חלק א, סימן מה.

56 ואומנם אין לאישה להחליט בעניין זה מבלי להיוועץ תחילה בסמכות תורנית. ראו את עצת הרב פיינשטיין בעניין אמצעי מניעה (שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק ד, סימן סז) ונראה שהדברים קל וחומר לענייננו.

57 ראו גם בדברי הרב שרלו (לעיל הע' 5) המסכם את פסיקתו המתירה במילים הבאות: "דברים אלה נכתבים מתוך צער עמוק על המציאות בה ישנן נשים שהגיעו לגיל זה ולא מצאו דרך להקים בית על אף רצונן. הדברים מסורים ללב, ובוודאי שאין ללכת בדרך זו כדרך לכתחילה".

58 בבא מציעא פה ע"א; ירושלמי, כלאים ט, ג; בראשית רבה (וילנה), לג, ג; ילקוט שמעוני, תהילים, תפוח.

59 הרב שמואל דוד, לעיל הע' 44. אך ראו הרב אריה כץ "על הספר 'אבוא ביתך'" המעין נח(ג) 97 (ניסן התשע"ח), עמ' 103.

60 BERYL HAROLD LEVY, CARDOZO AND THE FRONTIERS OF LEGAL THINKING (Port Washington: Kennikat Press, 1965), p. 72

לפנים משורת הדין" (ברכות ז ע"א). זו התפילה שבה אנו [השופטים] צריכים לומר כאשר השד של פורמליזם מפתה את השכל עם הפיתוי של סדר מדעי.⁶¹

סיכום

סוגיית הפרייה מלאכותית לרווקה מזרעו של נוכרי היא סוגיה שיש לגשת אליה בכובד ראש מיוחד שכן השלכותיה הן גורליות, ודרושות בה רגישות רבה כלפי האישה וזהירות בשיקול הדעת. אין הלכה פסוקה האוסרת על רווקה להרות באמצעות הפרייה מלאכותית מזרעו של נוכרי; והאוסרים זאת מתבססים על החשש מפגיעה בערכים חשובים, כגון: קדושה, טהרה, ושמירה על התא המשפחתי המסורתי. מאחר שאין הלכה מובהקת האוסרת, אין זה הוגן להעמיס את עול החשדות והחששות על כתפיה של אישה עלובת נפש.

השיקול היחיד העומד כנגד ההיתר הוא הדאגה לטובת הילד; וזהו שיקול שאינו עניין דתי אלא עניין הומני. מבלי לפגוע בכבודם של לומדי התורה, הרבנים אינם מומחים יותר בנושא זה מהאישה עצמה או מהחברה הכללית הרואה באפשרות זו אופציה שאיננה לכתחילה אולם מצויה בתחום הסבירות. לכן, לעניות דעתי אין זה נכון שרבנים יכריעו כי יש לאסור זאת מחמת טובת הילד.

ישנם שני שיקולים עיקריים לטובת ההיתר: הראשון, הוראת התלמוד הירושלמי, "כשם שאסור להתיר את האסור, כך אסור לאסור את המותר" והזהירות מ"חומרא דאתי לידי קולא"; השני - ולעניות דעתי, המכריע - הוא שיקול החמלה כלפי האישה. על אף השיקולים החשובים לאיסור, עלינו להתמודד עם החריג ויוצא הדופן, ובנידון דידן עלינו לבוא לקראת אלו שחרף רצונן וניסיונותיהן, לא הצליחו להקים משפחה מסורתית.

סבלה של אישה שלא זכתה להינשא גדול ממילא; האם נגזור עליה סבל נוסף ובדידות עולמית? חובה לשקוד על טובתה ובכך לקיים "חסד ואמת נפגשו".

Benjamin Nathan Cardozo, "The Nature of the Judicial Process", THE SELECTED WRITINGS OF BENJAMIN NATHAN CARDOZO (Margaret Hall ed., New York: Fallon Publications, 1938), p. 133